

Acta archaeologica Madžarske Akademije znanosti, letniki I/1—2, 3—4, III/1—4 in IV/1—4, Budimpešta 1951—1954; 542 + 370 + 286 strani s skupno 182 tablam in številnimi risbami in tločrti med tekstom.

Madžarska Akademija znanosti izdaja od leta 1951 dalje zbornike arheoloških poročil in razprav v ruskem, francoskem, angleškem in nemškem jeziku, ki izhajajo pod gornjim naslovom v enem ali dveh zvezkih letno. Od prvih štirih letnikov, ki so doslej izšli drugi žal ni prispel v Slovenijo. Naloga zbornikov naj bi bila predvsem poglobljanje mednarodnih znanstvenih stikov, česar si tudi v Sloveniji močno želimo, saj imata obe deželi v arheološkem raziskovanju vrsto skupnih problemov.

Letnik I, zvezek 1—2:

V uvodniku F. Fülepa (Petletni načrt madžarske arheologije) z močno težnjo čim bolj se prilagoditi delovnim metodam sovjetske arheologije je najprej podan nekoliko pretirano kritičen prikaz dosedanjega stanja v madžarski arheologiji, prav tako pa tudi smernice za izhod iz dozdevne anarhičnosti izoliranega dela posameznikov k bodoči kolektivni tvornosti. Nato je objavljena po sovjetskem vzoru izdelana arheološka petletka za dobo 1950—1954, ki terja obsežnejše raziskave predvsem na področjih paleolita, neolita, dobe selitev in madžarskega ranega srednjega veka. Naloge za posamezna obdobja so dalje podrobneje orisane in opremljene z okvirnimi roki. Obsežnost postavljenih nalog zahteva od arheoloških delavcev trdega dela, ki pa je v prvem letu — kot povzamem iz poročila ob koncu tega letnika — bilo tudi navdve uspešno. Vsekakor pomeni tako vzpodbujen prehod od nepovezanega in nenačrtnega individualnega raziskovanja k sistematično zasnovanemu kolektivnemu reševanju problemov madžarske arheologije napredek in želeti je le, da bi tudi rodilo pričakovane sadove.

L. Vértes objavlja v poročilu »Nova izkopavanja v jami na Istállóskő« rezultate izkopavanja paleolitskih kultur v Bükk-gorju v letih 1947—1948. Poleg številnega paleontološkega gradiva aurignacienske favne je bilo odkrito tudi precejšnje število aurignacienskih in magdalénienskih kamnitih in koščenih artefaktov. Poglavitni del najdb spada v srednjo aurignaciensko periodo. Ob obravnavanju gradiva posega avtor tudi v problematiko porekla aurignacienskih kultur, ne da bi prišel do jasnejših zaključkov.

J. Korek (Grobišče badenske kulture pri Alsónémedi) podaja rezultate izkopavanja skeletnega grobišča s 40 grobovi, ki so bili ovalne oblike in so vsebovali skrčence obeh spolov v približno enakem razmerju. Posebnost vzbujaata poleg nekaterih dvojnih grobov dva groba z istočasno pokopanimi pari goveda kot žrtvenih živali. Avtor označuje prebivalstvo badenske kulture kot nomadsko, grobova z govedi in bogatimi pridatki pa pripisuje rodovskim poglavarjem. Po legi grobov in antropoloških značilnostih deli 2 generaciji trajajoče grobišče v štiri družinske skupnosti.

V nadaljevanju poročila J. Nemeskéri o antropoloških raziskavah teh grobov in ugotavlja dvoje doselitenih tokov iz severovzhoda in predvsem juga oziroma jugovzhoda. Slede analize živalskih kostnih ostankov (S. Bökönyi), dentalij (I. C. Meznerics) in kemična analiza kovinskih predmetov (K. Szepesi).

A. Mozsolics (Zlata zapestnica iz Belja) objavlja pred dobrimi sto leti v danes jugoslovanskemu kraju najdeno zapestnico s spiralno zavitim konci, ki jo hrani Umetnostnozgodovinski muzej na Dunaju. Po primerjavah tipoloških elementov sorodnih najdb na Madžarskem jo opredeljuje v nasprotju z dosedanjim naziranjem v stopnjo Füzesabony madžarske bronaste dobe.

K. Sági: Rimska kolonija Fenékpuzsza in notranji utrdbeni pas. Kratek prikaz zgodovine te naselbine in razvoja rimskih obrambnih linij v Panoniji.

Gy. László (Pomen hunskih zlatih lokov) razpravlja o problemih hunske naselitve na podlagi arheoloških najdb, med katerimi so zlati okovi loka hunskega tipa iz groba v Jakuszowicah najpomembnejši. Pri tem raziskuje predvsem odnose Hunov do zavojevanega prebivalstva in njegovih voditeljev v času pred in po premaknitvi hunskega središča iz južne Rusije v madžarsko ravnino.

S problemom istega hunskega loka z zlatimi okovi se še posebej ukvarja J. Harmatta v obsežni in temeljiti razpravi »Hunski zlati lok«, kjer vidi v loku iz Jakuszowic predvsem simbol oblasti in s tem nakazano prehodno stanje k začetkom državne ureditve pri Hunih. V ta namen navaja številne primerjave iz

azijskih civilizacij in podrobneje opisuje vlogo loka v zgodovini, posebej pa še v družbenem razvoju Hunov. Tako sklepa, da oblast Atile ni izhajala iz temeljev rodovske ureditve, temveč je slonela na izven rodovskih vezi stoječem sloju privržencev. S tem dokazuje, da je bila hunska družbena ureditev osnovana že na teritorialnem principu z zametki države.

Letnik I, zvezek 3—4:

L. Vértes: Mezolitške najdbe na gori Köporos. Obravnavanje plane postojanke z mnogimi kamenitimi artefakti brez drugih seliščnih sledov. Gradivo (grobi pestnjaki, lovorolistne konice, praskala, strgala, rezila itd.) pripada skoro vsem znanim paleolitskim tipom. Najdišče pripisuje avtor mezolitiku, ki ga označuje kot kulturo prehoda k proizvajanju življenjskih potrebščin (z makro industrijo). Pri obravnavanju genealoških zvez mezolitskih kultur v Evropi se zavzema za konvergenco oblik, ponovni pojav pestnjaka pa razlaga kot potrebo po takem orodju v novih gospodarskih oblikah, zlasti primitivnem poljedelstvu. Ker ni bilo za campignien značilnih najdb, ga časovno vzporeja z maglemosienom.

Historični problematiki madžarske antike je posvečena razprava A. Radnóti-L. Barkóczi: Razporedi vojaških enot v spodnji Panoniji v 2. stoletju. Avtorja se poslužujeta tako imenovane topografske metode raziskovanja in se opirata na najdbe vojaških diplom iz zadnjega časa, da bi ustvarila jasnost glede rimskih pomožnih vojaških oddelkov in njihovih vojnih udejstvom, ki jih podrobneje opisujeta. Pri tem navedena mesta vojaških taborišč ostajajo do arheoloških terenskih raziskav le hipoteze, ki pa so v nekaterih primerih že bile potrjene.

P. Lipták (Antropološki prispevki k problemu etnogeneze starih Madžarov) proučuje na 20 lobanjah iz časov madžarske naselitve rase sestavine madžarskega prebivalstva. To se je izoblikovalo v mejnem področju evropidnega in mongoloidnega rasnega kroga iz turanidne rase in evroposibiridnega tipa, medtem ko so drugi elementi podrejenega pomena. Prevladovanje turanidne rase razlaga s priključevanjem turških skupin med madžarsko etnogenezo, medtem ko zveze z drugimi ljudstvi še niso raziskane.

V daljši razpravi »Arheološke raziskave o madžarski medicini« se ukvarja T. Anda s problemi trepaniranja lobanj v času madžarskega ranega srednjega veka. Po uvodnih razglabljanjih o tehničnih vprašanjih, namenih, zgodovini in teritorialni razširjenosti trepaniranja preide na obdelavo dosedanjih madžarskih najdb, izvirajočih iz raznih najdišč. Izključno na vojne čase okrog 10. stoletja omejene trepanirane lobanje razlaga kot medicinske posege pri vojnih ranjencih. Ob temeljitem pregledu lobanj so bila izvršena tudi rentgenska snemanja. Ugotovljena smrtnost po teh operacijah je približno enaka današnji. V nekaj primerih je bilo opaženo začeto vrtanje, ki ni predrlo lobanje. V grobišču Tiszaeszlár — Basharompusztá so leta 1945 našli tudi medicinski instrument za trepaniranje, ki kaže na arabsko poreklo, odkoder naj bi ga dobila staromadžarska plemena še v južnoruskih pokrajinah. O dokajšnji stopnji medicine priča tudi srebrna ploščica za pokritje odprte lobanje v nekem grobu. Avtor domneva, da so trepanacije opravljali duhovni kot gojitelji religioznih nauk in medicinskih veščin, dokler ni kralj Štefan v XI. stoletju odpravil poganke religije in njene duhovniške kaste.

F. Fülep objavlja na zaključku letnika poročilo o uspehih madžarske arheologije v prvem letu petletke. Iz njegovih izvajanj sledi, da so dela tega leta ob izdatni denarni podpori vlade »zasenčila vseh 25 let dela pod prejšnjim režimom«, kljub številnim zaščitnim izkopavanjem, ki so skoro za polovico preseгла obseg predvidenih raziskovanj. Raziskovanja tega leta so nato navedena po kronološkem redu.

M. Gábori: Solutréenska kultura Madžarske. Razprava podaja monografični pregled dosedanjega poznavanja tega paleolitskega obdobja skupno z njegovimi problemi. V uvodu je orisan pregled zgodovine raziskovanja od odkritja prvih najdb leta 1891. V kataloško navedenih desletih raziskanih jamah so navedeni podatki o stratigrafiji slojev, klimi in favni, kakor tudi tipološko karakteristično gradivo. V poglavju o kronoloških vprašanjih je objavljena tabela časovne razporeditve najdišč v tri stopnje. Najdišča so razporejena v dvoje področij: območje Bükkgorja s samostojnim položajem jame Szeleta kot najpomembnejšega najdišča te kulture in področje Podonavja. V prvem je predhodnik solutréena aurignacien, ki traja še vso solutréensko stopnjo, v drugem pa atipični moustérien. Geološko uvršča

prvi dve stopnji v interstadial Würm II—III, tretjo pa deloma že v Würm III. To kronološko shemo vzporeja tudi z najdišči v drugih deželah. Razpravo zaključuje o poreklu solutrénske kulture. Med tezama o poreklu solutréna na evropskem jugozahodu in v madžarskem prostoru se avtor izreka za drugo.

A. Mozsolics (Zvale iz jelenovih rogov v karpatskem bazenu) podaja pregled teh najdb po kronološko razporejenih tipih, od katerih jih pet pripada bronasti, trije pa zgodnježelezni dobi. Večina najdb pripada tretji periodi madžarske bronaste dobe, v hallstattschem času pa še obstajajo poleg kovinskih tipov.

S. Bökönyi (Rekonstrukcije žval iz jelenovih rogov in kosti) dodaja k temu iz sledov uporabe, primerjanja z bronastimi žvalami in sedanjimi oblikami ter ugotavlja iz sodobnih upodobitev ugotovljene načine uporabe takih žval.

Poročilo R. Ghirshmana o izkopavanjih francoske arheološke ekspedicije pozimi 1952-53 na razvalinah elamitskega cirkurata v Iranu sega izven območja Madžarske.

Daljši prispevek predstavlja razprava N. Fetticha »Arheološki prispevki k zgodovini sarmatsko-dačanskih odnosov«. Avtor obravnava v glavnem založne najdbe dačansko-sarmatskega porekla in njihove medsebojne zveze glede oblik in izdelave. Največji del faler in srebrnega nakita izvira iz južne Rusije (Olbia), zakopane pa so bile sočasno ob Trajanovih vojnah z Dačani.

A. Mócsy (Legijski teritorij in canabe v Panoniji) opisuje historični razvoj canab v odnosu do legijskih taborišč in civilnih mestnih naselbin na Madžarskem, pri čemer raziskuje pravne in imovinske odnose prebivalcev obeh vrst selišč. Do 5. stoletja sta se razvijali vzporedno, nato pa so canabe prešle iz legijskih teritorijev in se zlele z municipiji in kolonijami v enotno naselbino. Orisana je tudi vloga vojske v upravnem življenju province od ustanovitve do kasne antike.

S podobno problematiko se ukvarja L. Barkóczy v članku »Prispevki k položaju taboriščnega mesta ob koncu 2. in v začetku 3. stoletja«, vendar se omejuje le na prikaz stanja v Brigetiu, kjer je bilo v kasni antiki taboriščno mesto — canaba precej močnejše in pomembnejše od civilne mestne naselbine.

J. Nemeskéri, P. Lipták in B. Szöke so avtorji zajetnega poročila o izkopavanju »Grobišča iz 11. stoletja v Képuszti«. V prvem delu, ki so ga sestavili vsi trije, je orisan geografsko-historični položaj grobišča in objavljen katalog 388 grobov s 395 skeleti, ki so bili izkopani v petih kampanjah v letih 1950—1951. V drugem delu objavlja B. Szöke arheološke najdbe in splošne ugotovitve. Razmeroma plitve grobne jame pravokotne oblike so imele glavno orientacijo V—Z. Trupla so ležala iztegnjena na hrbtu, izjemoma v ženskih grobovih tudi na boku. Dvoje ženskih grobov je bilo dvojnih. Lege rok so bile različne. Med pridevki so prevladovali obsenčniki, večinoma s S-pentljo. Obeski, stekleni biseri, prstani, železni noži, dvoje kresil in novci madžarskih kraljev 11. stoletja so tvorili ostale najdbe. Avtor pripisuje grobišče Slovanom in ga uvršča k »devinskemu tipu« z vplivi madžarske in belobrdške kulture. P. Lipták objavlja v tretjem delu obsežno antropološko analizo kostnih ostankov in ugotavlja 6 različnih rasnih skupin. Večina grobov pripada po njegovem mnenju južnoslovanski etnični skupini 11.—12. stoletja. Kot najbližjo primerjavo navaja blejsko grobišče, dočim mu vsebina Ivaničkove analize ptujskih skeletov ni znana.

Letnik IV, zvezek 1—4:

J. Banner: Najdbe Körös-kulture v Hódmezővásárhely-Bodzáspartu. Kratko poročilo o orientacijskih kopih na sicer že od leta 1934 izkopavanem najdišču v južni Madžarski. Sonde niso pokazale sledov selišča, pač pa so odkrile različne skeletne grobove neolitskega in deloma tudi bronzastodobnega izvora. Med že znanimi tipi keramike opozarja avtor zlasti na najdbe živalskih kosti, med katerimi nastopa — kot je razvidno iz analize S. Bökönyja (pleistocenska vrsta osla v neolitiku madžarske ravnice) — poleg najčehših govejih kosti tudi vrsta polsola, o katerem so doslej domnevali, da je izumrl že proti koncu pleistocena.

M. Párducz (Hallstattske grobišče v Szentes-Vekerzug II) objavlja v daljšem poročilu rezultate izkopavanj v letih 1952—1953 na navedenem najdišču. Skeletno grobišče je imelo večinoma iztegnjene, redko tudi skrčene skelete, žgane pokope v običajnih skeletnih jamah in žarne grobove. V 12 grobovih so bili

pokopani konji, nekaj jih je bilo praznih, v drugih so bile le redke črepinje in kosi žrneljnih kamnov. Nekaterim ženskim skeletom so manjkale dlani ali stopala. Grobišče primerja avtor s podobnimi najdbami v Madžarski in Transsilvaniji, po sorodnosti gradiva so omenjene tudi Vače. Iz teh primerjav ugotavlja teritorialno obsežnejšo skupino, ki vsebuje tudi skitske elemente. Vrsto primerjav najde tudi v Donji Dolini in v nekaterih bolgarskih najdiščih, kar skuša vrednotiti pri ugotavljanju etnične pripadnosti grobov iz Szentesa. Skitski grobovi se po oblikah in tipih keramike vežejo na Transsilvanijo in kažejo na dvoje selitvenih valov Skitov preko Karpatov.

S. Bökönyi (Skitski konji iz Szentes-Vekerzuga II) je tudi za to najdišče obdelal živalske kostne ostanke pokopanih konj iz skitskih grobov, ki naj bi izhajali iz tarpanov in bili razširjeni od Altajskih gorà do Avstrije, medtem ko se v Švici pojavljajo že druge vrste.

A. Mócsy (K periodizaciji rane sarmatske dobe na Madžarskem) proučuje vprašanje ranega obdobja sarmatske naselitve, opirajoč se na ostaline Jazigov v grobnih najdbah, ki jih podrobneje obravnava. Razprava se poslužuje tudi historičnih virov glede političnih in vojaških dogodkov med Rimljani in Dačani. V začetku na ožje področje omejene najdbe Jazigov se od konca 1. stoletja razširijo po Madžarski, kar razlaga avtor z možnostjo prihoda novih naseljencev ali razširitvijo jaziške oblasti.

L. Barkóczy-É. Bónis: Ranorimsko taborišče in naselje Vetus Salina v Adonyju. Obširnejše poročilo o zaščitnem izkopavanju rimskega tabora Vetus Salina ob Donavi kot obmejne utrdbe v Spodnji Panoniji. Izkopavanja so omogočila ugotovitve lokacije tabora, tehničnih problemov gradnje in gradbenih period, od katerih sta bili zastopani na ohranjenem mestu le prvi dve (1.—2. stoletje). Na ohranjeni četrtini najdišča (ostalo je odnesla Donava) so bili odkriti trije zemeljski in dvoje kamnitih okopov iz časovnega razdobja od konca 1. stoletja do markomanskih vojn. Hkrati so bili raziskani tudi ostanki civilne naselbine ob taboru in nekoliko kasnoantičnih skeletnih grobov.

G. Fehér (Začasno poročilo o najdbah iz let 1951—1953 v Zalaváru) poroča o staroslovanskem najdišču na sedežu kneza Pribine ob Blatnem jezeru. Izkopavanja na tem mestu predstavljajo začetek sistematičnega proučevanja predmadžarskih kultur z namenom, da ugotovijo, kaj so Madžari sprejeli od staroselcev v panonski ravnini. Na majhnem prostoru 900 kv. metrov so v tem času odkrili 354 skeletnih grobov, ki so ležali ponekod v šestih plasteh in so pripadali času od 9. do 11. stoletja. Grobovi so bili različno oblikovani. Nekateri moški grobovi, izjemoma usmerjeni J—S, so imeli tudi ženske skelete v običajni Z—V smeri, ki domnevno predstavljajo pokop vdove. Pasja lobanja v nekem grobu kaže poseben kult. Grobove s skramasaxi in ostrogami pripisuje avtor frankovskim vojakom. Na mestu grobišča je bila zgrajena trdnjava iz časov kralja Štefana v 11. stoletju. Med njenimi temelji so bili odkriti tudi ostanki stavbe iz 9. stoletja, ki je pripadala knezu Pribini. Grobovi so večinoma iz 10. stoletja.

Staroslovanski dobi pripada tudi 150 skeletnih grobov okrog grajske kapele v Zalaváru, od katerih poroča Á. Cs. Sós v članku »Začasno poročilo o najdbah okrog grajske kapele v Zalaváru«. Nekaj grobov je zanesljivo datiranih v 12. stoletje. V nadaljevanju objavlja K. B. Mikes (tako imenovano občinsko grobišče v Zalaváru) kratko poročilo o 135 izkopanih skeletnih grobovih v vasi sami. Štirideset odstotkov grobov pripada tu otrokom do 6 let, in le četrtina je moških skeletov. Med čestimi obsenčniki z S-pentljo so bili nekateri najdeni v primarni legi za ušesi. Avtor datira grobove od 10. stoletja dalje, a jih v okviru slovanskih kultur ne določa podrobneje.

S. Bökönyi (Začasno poročilo o preiskavah živalskih kosti iz izkopavanj na Zalaváru) ugotavlja med najdbami živalskih kosti v trdnjavskem objektu večino domačih živali, od ostalih pa vrsto divjadi, ptic in rib.

Prispevki so opremljeni z drugojezičnimi povzetki, ki so pri ruskih tekstih angleški, francoski ali nemški, pri tekstih v teh jezikih pa vselej ruski. Vsi letniki imajo odlične table fotografskih posnetkov. Po vsebini in dostopnosti glede na uporabo jezika nudijo izredno bogate informacije o arheološkem delu v žal še vedno preveč odtujeni sosednji deželi.

Stanko Pahič